

ADOLF TURKIN

I. A. KURATOVIN ELÄMÄ JA TOIMINTA

Komilainen runoilija, kääntäjä ja tiedemies Ivan Aleksejevitsš Kuratov syntyi kahdeksantenatoista päivänä heinäkuuta vuonna 1839 Kebran kylässä (nykyinen Kuratovon kylä) Ust-Sysolskin kihlakunnassa Vologdan maakunnassa (nykyään Komin tasavallan Sysolskin alue) maaseudun diakonin (apupapin) perheeseen. Hänen äitinsä oli talonpoikaisesta perheestä. Ivan Kuratov oli perheen yhdeksäs lapsi. Tuleva runoilija oli kuusi vuotta vanha, kun hänen isänsä kuoli. Suuren perheen ylläpito siirtyi äidille. Tämä kuoli 74-vuotiaana, vuotta ennen runoilijan kuolemaa.

Ivan Kuratov, kuten isoisänsä ja isänsäkin, aikoi pappisopistoon opiskelemaan. Hengellisen säädyn lapset saivat opiskella siellä valtion kustannuksella. Kesällä 1850 Ivan äitinsä kanssa lähti jalkaisin Jarenskin kaupunkiin (sinne oli matkaa 400 virstaa), missä oli hengellinen opisto. Opinnoissa oli odotettavissa suuria vaikeuksia: opiskelu tapahtui venäjän kielellä, eikä leskiäiti pystynyt tukemaan poikaansa rahallisesti. Tämä elämän kausi jätti tulevalle runoilijalle synkät muistot.

Kuratovin vanhemmat veljet opiskelivat jo hengellisessä seminaarissa. Heidän kiinnostuksensa kohteena oli

kirjallisuus ja kansanrunous. Vanhin veli Vasili jopa seppitti runoja ja käänsi hengellisiä tekstejä komiksi. Hänellä oli suuri osuus Ivan Kuratovin runonlahjojen kehittämisessä. Kolmetoistavuotiaana, opiskeluaikanaan, Ivan Kuratov aloitti runoilemisen, mutta yksikään hänen runoistaan tältä kaudelta ei ole säilynyt. Välttääkseen rangaistusta runojen kirjoittamisesta hän käytti salanimeä Gugov, joka merkitsee 'nurinpäin olevaa'.

Keväällä vuonna 1854 tuleva runoilija ja tiedemies suoritti Jarenskin hengellisen opiston loppututkinnon ja hänet siirrettiin Vologdan hengelliseen seminaariin, missä hän opiskeli kuusi vuotta. Nämä vuodet olivat vaikeat mutta onnelliset.

Lahjakkuutensa ansiosta Kuratov kuului parhaisiin oppilaisiin. Seminaarissa opetettiin skolastisesti, ankaraa pänttäystä vaatien, ja siellä vallitsi kova kuri. Ivan Kuratov osoitti suurta sinnikkyyttä kielten opiskelussa, muun muassa muinaiskreikan ja latinan, saksan ja ranskan kielissä. Seminaarissa opetettiin myös komin kieltä, jotta tulevat kirkon palvelijat voisivat palvella kirkkokansaa suoraan sen omalla kielellä. Tiedossa ovat myös komin kielen opettajien nimet: Pavel Savvaitov ja Aleksei Popov. Molemmat ovat laatineet komin kieliopin.

Seminaariaikana Ivan Kuratovin runoilijalahjakkuus puhkeaa täyteen kukkaan. Hän runoilee itse ja kääntää paljon venäläistä ja länsieurooppalaista runoutta. Tänä aikana hän kirjoittaa myös tunnetun runonsa "Komin kieli".

Keväällä 1860 Ivan Kuratov valmistui Vologdan hengellisestä seminaarista. Enemmistölle valmistuneista opiskelijoista elämänura oli selvä: kirkon palvelijaksi Kominmaan kyliin. Mutta Kuratov halusi jatkaa opiskeluaan. Jo ennen seminaarin päättämistä hän jättää rehto-

rille anomuksen pyytäen saada suorittaa Moskovan hengellisen akatemian pääsyutkinnon. Hän ei onnistu pääsemään niiden kahden oppilaan joukkoon, jotka lähetettiin Moskovaan valtion kustannuksella pyrkimään hengelliseen akatemiaan. Kuratov matkustaa kuitenkin Moskovaan elokuussa 1860 ja asuu siellä huhtikuuhun 1861 saakka. Emme tiedä tästä Moskovan kaudesta mitään, koska hänen työluettelossaan ei ole siitä mitään merkintää. Voidaan vain olettaa, että hän yritti päästä hengelliseen akatemiaan tai Moskovan yliopistoon.

Keväällä 1861 Kuratov palaa kotimaahansa. Hän matkustaa Vologdan kaupunkiin ja anoo opettajan virkaa. Koska kukaan muu seminaarin opiskelijoista ei halunnut lähteä opettajaksi kaukaiseen Ust-Sysolskiin, nykyiseen Syktyvkariin (palkka oli erittäin huono, 100 ruplaa vuodessa), Kuratovin anomus hyväksyttiin heti. Kuratov määrättiin opettajaksi Ust-Sysolskin hengelliseen seurakunnan opistoon. Siihen aikaan Ust-Sysolskissa oli kolmetuhatta asukasta ja kolme oppilaitosta: kihlakunnan opisto, hengellinen seurakunnan opisto sekä kaksiluokkainen tyttökoulu. Tänä kautena Kuratov paneutuu ahkerasti työhön sekä jatkaa määrätietoisesti itseopiskelua, lukee paljon ja tekee muistiinpanoja.

Opettajan työnsä ohella hän keskittyy runolliseen luomistyöhön, sepittää useita huomattavia runoja ja runoelmia sekä onnistuneita käännöksiä. Hänen kiinnostuksensa kohteina ovat hänen kansansa kohtalo, sen kieli ja historia. Säilyneet muistiinpanovihot osoittavat Kuratovin harrastusten monipuolisuutta: niissä käsitellään kirjallisuutta ja kielitiedettä, historiaa ja filosofiaa, taloustiedettä ja maantiedettä, Komin kansan folklorea. Hän halusi laatia suuren teoksen komien historiasta, koota komin kielen selittävän sanakirjan sekä kirjoittaa kieliopin.

Opettajana Kuratov tunsu syvää tyytymättömyyttä hengellisessä seurakunnan opistossa vallitsevaan opetus-systeemiin. Hän halusi tuoda innovaatioita koulusysteemiin, muuttaa sen.

Kuratovin itsenäinen luonne, hänen kansanomaisuutensa, hänen ystävyytensä poliittisten pakolaisten kanssa ja pilarunot paikallisista johtajista herättävät negatiivista huomiota paikallisten viranomaisten taholla. Häneen aletaan suhtautua varoen, toisinaan jopa vihamielisesti, ja useamman kerran hänet kutsutaan poliittisen hallinnon puheille. Tällainen ilmapiiri kävi kestä-mättömäksi, ja Kuratov päätti lähteä Ust-Sysolskista löytääkseen uuden työpaikan. Sitä paitsi odotettavissa oli, että Ust-Sysolskin opisto lakkautettaisiin pian. Ja todellakin, vuonna 1867, Kuratovin lähdön jälkeen, se lakkautettiin oppilaiden vähyyden vuoksi.

Tuolloin seminaarilaisten haettavaksi julistettiin paikkoja oikeuslaitoksen sotilasvirkailijoiden kouluun. Kuratov jätti hakemuksen, ja vuoden 1865 heinäkuussa hänestä tuli Kazanin rykmenttiaudiittorien koulun oppilas. Lokakuussa Kuratov muuttaa Kazaniin. Jättäessään kotiseudun hän tuntee syvää surua: hän ei koskaan pääsi palaamaan sinne. Yhden opiskeluvuoden aikana hän kirjoittaa uusia runoja, niiden joukossa myös kuuluisan runonsa "Runottareni" (Менам муза):

Менам муза

Абу вуза:

Базар вылө виршьясöс ог ыстө,

Ньöбысьясöс виччысьны ог

лысьтö...

Älä pyydä:

sanaakaan ei myydä,

torille ei säettäkään viedä,

runottareni ei sitä siedä.

(Suom. Taisto Summanen)

Kazanissa hän tapaa Kazanin yliopiston professoreja ja kysyy heiltä neuvoja historian ja kielitieteen kysymyksissä. Ilmeisesti tuona aikana hän alkaa opiskella marin kieltä ja kerää aineistoa marin kielioppia varten.

Vuoden 1866 tammikuuhun osui suuri tapahtuma runoilijan elämässä. Vologdalaisissa paikallisjulkaisuissa ilmestyi viisi hänen runoistaan: "Poika" (Зон), "Nuori neito" (Том ныв), "Köyhä poika" (Голь зон), "Vanhus" (Пöрьсь) ja "Koiran kanssa" (Понкөд)¹. Nämä lehdessä ilmestyneet Kuratovin runot olivat ensimmäiset kominkieliset kaunokirjalliset julkaisut. Kaikki muut Kuratovin runoteokset julkaistiin vasta hänen kuolemansa jälkeen, monta vuotta myöhemmin.

Syksyllä 1866 Kuratov valmistuu armeijan audiittori-koulusta ja matkustaa sieltä virkapaikalleen Semipalatinskin kaupunkiin Kazahstaniin. Semipalatinskissa toimiessaan hän kirjoittaa noin 30 runoa ja runoelmaa. Kahden vuoden kuluttua Kuratov siirretään Vernyin kaupunkiin (nykyinen Alma-Ata), ja sinne hän jää elämänsä loppuun saakka. Kuratov toimi Turkestanin sotilashallinnon kansliavirkailijana ja suoritti erilaisia tehtäviä mm. tuomarina ja tutkintatuomarina.

Keski-Aasiassa palvellessaan hän kiinnostui pysyvästi kazahien, kirgiisien, tadžikkien ja uiguurien kielestä ja historiasta. Hän merkitsi muistiin näiden kansojen kansanrunoutta ja käänsi sitä komiksi sekä kirjoitti runoja itämaisista aiheista. Kuratov tunsikin myös tadžikkilaispersialaisen runoilijan Rudakin tuotannon ja käänsi hänen runojaan komin kielelle. Keski-Aasiassa Kuratov työskenteli myös komin kieliopin parissa ja halusi painattaa sen Vernyin kaupungin kirjapainossa. Hänen kuolemansa kuitenkin katkaisi hankkeen, komin kieliopin

käsikirjoitus jäi julkaisematta ja katosi.

Virkatehtävien suorittaminen Keski-Aasian kuumilla alueilla kolmentoista vuoden ajan, näännyttävä työ so-
taoikeuden virkailijana ja jatkuvat virkamatkat kaukaisille seuduille uuvuttivat Kuratovin lopullisesti. Koko virka-
aikanaan hän ei kertaakaan ollut lomalla eikä ottanut vapaata. Suurimman osan palkastaan hän lähetti lukuisille sukulaisilleen, ja hän auttoi myös opiskelevaa veljenpoikaansa. Hänellä itsellään ei ollut perhettä.

Kuratov sairastui malariaan ja myöhemmin tuberkuloosiin, tautiin, joka siihen aikaan oli parantumaton. Sitä paitsi hänen näkönsä heikkeni vuosi vuodelta. Sairaudestaan hän kirjoitti runossa "Tauti" (Висьом):

Сьӧкыд мем кыв джын нин
шуны,
Висьӧмӧй морӧсӧс личкӧ...
Морӧсӧс му личкас: нуны
Ковмас и сэки тай кызкӧ!

Raskas puolta sanaa
virkkaa,
tauti rintaa rusentaa...
Multa kohta painaa rintaa,
pakko sekin jaksaa kantaa.
(Suom. Raija Bartens)

Kuratov kuoli kolmenkymmenenkuuden ikäisenä, 29. marraskuuta 1875, kaukana kotimaaltaan. Ystävät ja virkatoverit hautasivat hänet Vernyin kaupungin hautausmaalle. Nykyään entisen hautausmaan paikalla on puisto, ja ensimmäisen komilaisen runoilijan hautapaikka on tuntematon.

Eläessään Kuratov onnistui julkaisemaan vain viisi runoa ja muutaman artikkelin, muun muassa komin kielestä. Koska Kuratovilla ei ollut omaa perhettä, hänen jälkeensä jääneet käsikirjoituksensa jaettiin kolmeen osaan ja lähetettiin hänen veljilleen Vonifatille, Nikolaille ja Afa-

nasille.

Vonifati Kuratov oli pappina Troitsko-Petšorskin kylässä Kominmaalla. Hänen perimästään Kuratovin jäämistöstä ei ole säilynyt yhtään mitään, lukuun ottamatta muutamia kirjoja Ivan Kuratovin henkilökohtaisesta kirjastosta. Nikolai Kuratov oli apulaispappina, hänkin Kominmaalla Votšan kylässä. Hänen saamistaan käsikirjoituksista ei myöskään ole säilynyt mitään.

Afanasi Kuratov toimi pappina Mežadorin kylässä Kominmaalla. Osa käsikirjoituksista lähetettiin hänen pojalleen Nikolai Afanasjevitš Kuratoville Pietariin, missä hän opiskeli Historiallis-filologisessa korkeakoulussa. Juuri häntä Ivan Kuratov oli tukenut taloudellisesti. Loman aikana hän toi Kominmaalle kaikki käsikirjoitukset ja antoi ne isälleen. Myöhemmin Nikolai Kuratov lähetettiin työhön Siperiaan Tobolskin kaupungin kymnaasiin. Afanasi Kuratovin kuoltua käsikirjoitukset siirtyivät hänen pojilleen Nikolaille ja Stepanille. Kaiken sen käsikirjoitusperinnön, joka nykyään on meidän käytettävissämme, on säilyttänyt Stepan Kuratov. Muut käsikirjoitukset, mm. Nikolai Kuratovilla Tobolskissa olleet, ovat kadonneet.

Kävi niin, että ensimmäinen totuudenmukainen tieto ensimmäisestä komilaisesta runoilijasta Ivan Kuratovista ei tullutkaan runoilijan sukulaisilta tai maanmiehiltä, vaan sen toi suomalainen tiedemies Yrjö Wichmann. Komin kielen tutkija Yrjö Wichmann lähti syyskuun lopulla vuonna 1901 Kominmaalle tarkoituksenaan tutkia paikan päällä komin kieltä ja sen murteita sekä koota kieli- ja folkloreaaineistoa.² Matkalla sinne hän viipyi pari päivää Pietarissa, missä hän tapasi komilaiset tiedemiehet Georgi Lytkinin ja Kallistrat Žakovin. Georgi Lytkin työskenteli kymnaasin opettajana. Hän oli ilmeisesti tuntenut Kura-

tovin henkilökohtaisesti ja ollut kirjeenvaihdossa hänen kanssaan. Kallistrat Žakov oli opettajana Pietarin yliopistossa ja on hänkin saattanut kertoa paljon Kuratovista ja hänen käsikirjoituksistaan. Näin ollen Yrjö Wichmannilla oli jonkinlainen käsitys ensimmäisestä komilaisesta runoilijasta sekä Kuratovin käsikirjoitusten olinpaikasta jo hänen lähtiessään Kominmaalle.

Lokakuusta 1901 huhtikuuhun 1902 Wichmann oleskeli Ust-Sysolskissa, Kominmaan pääkaupungissa. Tämän jälkeen hän lähti Vizingan kylään, missä runoilijan veljenpoika Stepan Kuratov toimi pappina. Wichmann oli jo kuullut, että Stepan Kuratov ei näytä setänsä käsikirjoituksia kenellekään. Vizingassa Wichmann viipyi noin kaksi kuukautta ja ehti tänä aikana saada Stepanin myötätunnon puolelleen. Wichmann onnistui sekä tutustumaan runoilijan käsikirjoituksiin että jäljentämään osan niistä. Palattuaan tutkimusmatkalta hän julkaisi vuonna 1903 Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa "Lyhyen selostuksen tieteellisestä tutkimusmatkasta syrjäänien luo vv. 1901—1902", jossa ensimmäistä kertaa tiedemaailman tavoitti tieto komien runoilijan Ivan Kuratovin olemassaolosta.³ Samana vuonna Wichmann julkaisi pienen kirjasen "Syrjäänin kieltä", jossa ilmestyi kaksi Kuratovin runoa, "Eteenpäin" (Водзö) ja "Syrjäänin kieli" (КОМИ КЫВ).⁴ Ne olivat Ivan Kuratovin ensimmäiset ulkomailla julkaistut runot. Nämä Wichmannin julkaisut eivät kuitenkaan päässeet komilaisten lukijoiden ulottuville, ja Kuratovin runous pysyi vielä kauan tuntemattomana komin kansalle.

Yrjö Wichmannin jälkeen komilaiset tiedemiehet K. Žakov ja P. Sorokin kääntyivät Stepan Kuratovin puoleen pyytäen saada käsikirjoitukset haltuunsa julkaisemista varten. Stepan Kuratov oli mielessään jo arvioinut käsi-

kirjoitukset eikä antanut niitä kenellekään. Niinpä käsi-kirjoitukset pysyivät papin kodissa vuoden 1923 kesään saakka. Tuolloin kielitieteilijä, tuleva filologiatieteiden tohtori A. S. Sidorov meni naimisiin pappi Stepan Kuratovin Ljudmila-tyttären kanssa. Aleksei Sidorov ja Ljudmila Kuratova-Sidorova saivat Stepan Kuratovin vakuuttuneeksi siitä, että käsikirjoitukset voi luovuttaa julkaistaviksi.

Vuonna 1923 ilmestyivät V. I. Lytkinin artikkeli Kuratovista, "Unohdetut komilaiset runoilijat"⁵, A. S. Sidorovin "Tuntematon komikirjailija I. A. Kuratov"⁶ sekä muutamia Kuratovin runoja. Tämä oli todellinen sensaatio. V. I. Lytkinin mukaan komien kirjallisuudessa Kuratovin runojen julkaisemista voitaisiin verrata Amerikan löytämiseen.

Aviopari Sidorov jatkoi Kuratovin toiminnan tutkimista. He valmistelivat runoilijan teoksista akateemista laitosta. Vuodesta 1926 vuoteen 1936 Aleksei Sidorov suoritti huolellista ja monimutkaista tekstologista ja kirjallisuustieteellistä valmistelutyötä Kuratovin käsikirjoitusten julkaisemista varten. (Vuonna 1926 Ljudmila Sidorova kuoli ja Aleksei Sidorov jatkoi työtä yksin.) Mutta vuonna 1937 Sidorov, kuten monet muutkin komilaisen älymystön edustajat, pidätettiin ja vangittiin. Tuolloin toinen tiedemies V. I. Lytkin oli ollut vankilassa jo kolme vuotta.

Aleksei Sidorovin julkaisukuntoon toimittamat I. A. Kuratovin teokset ilmestyivät kahtena niteenä runoilijan 100-vuotisjuhlaksi vuonna 1939, mutta mainitsematta tutkijan ja koostajan Aleksei Sidorovin nimeä.⁷

Vuonna 1937 pidätettiin ja vangittiin myös pappi Stepan Kuratov. Koko hänen kirjastonsa, myös käsikirjoitukset, takavarikoitiin ja tuhottiin. Ellei Aleksei Sidorov vuonna 1923 olisi saanut Stepan Kuratovilta runoilijan käsikirjoituksia, ne olisi vuonna 1937 lopullisesti tuhottu, ja jäl-

jelle olisivat jääneet ainoastaan Yrjö Wichmannin vuonna 1902 tekemät jäljennökset.

Välittömästi ennen sotaa (vuonna 1939) valmistui A. A. Popovin kandidaatinväitöskirja I. A. Kuratovista, mutta tekijän sairauden takia väitöstä ei järjestetty.

Suuren isänmaallisen sodan jälkeen useat tiedemiehet, sekä kielen- että kirjallisuudentutkijat, ryhtyivät tutkimaan Ivan Kuratovin toimintaa. Mainittakoon tässä professorit V. I. Lytkin ja A. K. Mikušev, tieteiden kandidaatit A. N. Fjodorova ja A. I. Vanejev, I. S. Guljajev ja V. I. Martynov, tiedemiehet P. Doronin ja A. Vežov, kirjailijat G. Fjodorov ja V. Juhnin sekä kotiseuduntutkijat T. Tšistaljova ja N. Ivlev.

Ulkomailla Kuratovin toimintaa ovat tutkineet edellä mainittu professori Yrjö Wichmann sekä professori Raija Bartens Suomesta, unkarilaiset Dávid Fokos-Fuchs ja Péter Domokos sekä englantilainen John Gordon Coates.

Haluaisin puhua erikseen Ivan Kuratovin tutkimuksesta Suomessa. Olemme jo panneet merkille, miten suuri rooli professori Yrjö Wichmannilla oli Kuratovin käsikirjoitusten löytäjänä ja komien ensimmäisen runoilijan tunnetuksi tekijänä. Myöhemmin Yrjö Wichmann julkaisi artikkeleita Kuratovista Isossa tietosanakirjassa.⁸ Wichmannin artikkeleiden kautta Kuratovista saatiin tietää Unkarissa ja Saksassa, Virossa ja Ranskassa.

Vuonna 1923 runoilija ja suomentaja Otto Manninen julkaisi Kalevalaseuran vuosikirjassa suomen kielellä muutaman näytteen komien kansanrunoudesta otsikolla "Syrjääniläisiä kansanrunoja".⁹ Aineistonsa hän otti Wichmannin kokoelmasta. Manninen suomensi seuraavat komilaiset kansanrunot: "Metsästäjäneito", "Minä tynkä, minä tyyppä", "Lunastettava neito", "Tulis siepata sirkku", "Kultapää kyyhky", "Häätiku (ystävätär morsia-

melle)". Mukana on myös Ivan Kuratovin runo "Komin kieli". Käännökseen liittyy alaviite: "Tämän runon kirjoitti aikoinaan koulunopettajasivistyksen saanut syrjäni Juhani Kuratov, joka syntyi vuonna 1839 ja kuoli hallinnollisena virkamiehenä Turkestanissa v:n 1875 paikkeilla. Alkuperäisen runoilunsa ohessa Kuratov harrasteli myös runojen kääntämistä. Niinpä hän on kääntänyt syrjääniksi yksityisiä Horatiuksen, Schillerin, Heinen ja Burnsien runoja."

Vuonna 1938 T. E. Uotila julkaisi Helsingissä kirjan "Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis". Tässä lukemistossa on paitsi kansanrunoutta myös komilaista kaunokirjallisuutta: Kuratovin tunnettu runo "Komin kieli" sekä Schillerin "Die Teilung der Erde" Kuratovin käännöksenä.¹⁰

Vuonna 1984 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi komilaisen runouden antologian "Käenkukuntayöt". Antologian laatija, toimittaja ja runojen suomentaja on Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Raija Bartens.¹¹ Antologiaan sisältyy 18 Kuratovin parasta runoa, mm. "Uusi laulu" (Виль сыланкыв), "Vene" (Пыж), "Armas tyttönen, nukke kaunoinen" (Муса ныланöй, мича аканьöй), "Pimeys" (Пемыд), "Sandra, sydänpärynen" (Сандра, сёлөмшөрöй), "Unia" (Вөтъяс), "Tähän kolkkaan äkin" (Та пельöсö пегыд) ym. Tekstit ovat rinnakkain suomen ja komin kielellä, joten komin lyriikan antologiaa voidaan käyttää myös komin kielen opintovälineenä.

Antologian laaja johdanto "Komien lyriikasta" on komilaisen runouden syvälinen tutkimus. Siihen sisältyy myös lyhyet tiedot komien runoilijoista, mm. Kuratovista.

Suomessa on Kuratovista julkaistu muutama tutkiel-

ma. Ennen kaikkea mainittakoon tässä professori Raija Bartensin saksankielinen artikkeli I. A. Kuratovin laatiman Luukkaan evankeliumin käännöksen kielestä.¹² Professori Péter Domokosin kirjassa "Itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta" on Kuratoville omistettu oma lukunsa.¹³ Runoilija Kuratov mainitaan myös v. 1989 Snellman-instituutin vuosikirjassa ilmestyneessä Je. Iguševin ja V. Djominin artikkelissa "Komin kirjakielen ja kirjallisuuden synty".¹⁴

Emme aseta tehtäväksemme Kuratovin erillisten runojen ja runoelmien analysointia. Niitä on hyvin paljon, ja se vaatisi paljon enemmän aikaa. Mainittakoon, että Kuratov kirjoitti kotimaansa luonnosta ja äidinkielestä, komin kielestä, rakkaudesta ja Kominmaasta, tavallisista talonpojista, metsästäjistä ja kalastajista. Hän on kirjoittanut loistavia runoelmia, kuten "Sokean merkintöjä" (Пасъяс синтöмлөн), "Pama" (Пама), "Metsänhaltija" (Яг-морт). Hän on kääntänyt venäläisten ja länsieurooppalaisten runoilijoiden runoja: Puškinia ja Lermontovia, Žukovskia ja Koltsovia, Heinea ja Schilleriä, Berangeria ja Voltairea, Burnsia ja Thomas Hoodia, Horatiusta ja Anakreonia sekä muutamia itämaisia runoilijoita.¹⁵

Runoilijana Kuratovilla oli oma yksilöllinen tyylinensä, tekniikkansa, lauseenmuodostus- ja ilmaisutapansa. Kuratovin jälkeen yksikään komilainen runoilija ei ole kirjoittanut siihen tapaan eikä kirjoita tänäkään päivänä. Vaikea sanoa, oliko tämä luonteenomaista 19. vuosisadan runokielelle vai oliko kyseessä Kuratoville itselleen ominainen erikoisuus. Kuratovin laajan runoperinnön ohella meidän päiviimme ei ole säilynyt viime vuosisadan komilaisten kirjoittajien runoista juuri mitään. Jotkut Pjotr Klotškovin, Georgi Lytkinin ja Pjotr Rasputinin sepittämät runot — he elivät ja kirjoittivat jokseenkin samaan aikaan

kuin Kuratovkin — eroavat voimakkaasti komien ensimmäisen runoilijan runoista. Olemme sitä mieltä, että Kuratovin erikoinen tyyli ja omaperäinen ilmaisutapa ovat hänelle ainutlaatuisia, ominaisia vain hänen luovalle tuotannolleen.

Haluaisin vielä kertoa parilla sanalla Ivan Kuratovin suorittamista kielitieteellisistä tutkimuksista.¹⁶

I. A. Kuratovin kielitieteellisiä töitä ei ole paljon säilynyt. Niitä ovat katkelmat "Syrjäänin kieliopista", laaja artikkeli "Syrjäänin kieli", "Aineistoa permiläisten kielten selittävään sanakirjaan" sekä lyhyet muistiinpanot komilaisista kirjoista. Kaikki ne ovat keskeneräisiä, toisin sanoen katkelmia teoksista, jotka Kuratov oli kirjoittanut tai aikonut kirjoittaa.

I. A. Kuratovin kielitieteellisissä töissä esiintyvien ongelmien yhteydessä on otettava huomioon seuraavat seikat:

- 1) tuonaikaisen suomalais-ugrilaisen kielitieteen yleinen tila sekä tuolloisen komin kielen tutkimuksen tila,
- 2) se, että I. A. Kuratovilla ei ollut kielitieteilijän koulutusta,
- 3) se, että I. A. Kuratov suurimman osan elämästään asui ja toimi kaukana tieteellisistä keskuksista.

I. A. Kuratov, kuten tunnettua, toimi 1800-luvun jälkipuoliskolla, aikana, jolloin vertaileva ja historiallinen suomalais-ugrilainen kielentutkimus oli vasta muotoutumassa. Vuosisadan ensimmäinen kolmannes, siis aika ennen Kuratovin syntymää, oli ollut melkein pätelemätön. Vasta kun tieteen areenalle ilmestyivät tutkijat A. J. Sjögren, M. A. Castrén ja F. J. Wiedemann, alkoi historiallis-vertaileva suomalais-ugrilaisten kielten tutkimus Venäjällä kukoistaa.

Kolmen jättiläisen — Sjögrenin, Castrénin ja Wiede-

mannin — ohella 1800-luvun keskivaiheilla työskenteli suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen alalla varsin huomattava määrä komilaisia tai venäläisiä tiedemiehiä. Nämä henkilöt ja heidän pääteoksensa mainitaan myös julkaistussa I. A. Kuratovin aineistossa.

Kuratovilla ei ollut korkeaa sivistystä eikä filologista koulutusta kuten Sjögrenillä, Castrénilla ja Wiedemannilla. Hän kärsi tästä suuresti ja koulutti systemaattisesti itseään: mahdollisuuksiensa mukaan hän hankki kirjallisuutta, tutki sitä, teki muistiinpanoja häntä kiinnostavista ajatuksista, joista joitakin Kuratovin tutkijat ovat sittemmin luulleet hänen omikseen. Mainittakoon, että suurimman osan elämästään Kuratov vietti kaukana suurista tiedekeskuksista, tsaari-Venäjän takapajuisissa osissa. Hänen saatavillaan ei ollut paljoakaan tieteellistä kirjallisuutta eikä varsinkaan ulkomailla julkaistuja tutkimuksia suomalais-ugrilaisista kielistä. On mahdollista, että muutamista töistä hän sai tietoa muiden tutkimusten kautta. Hän tutki fennougristiikkaa vapaa-aikanaan päätyönsä ohella, omistaen tälle työlle vapaa-aikansa kokonaan. Siitä syystä meidän päiviimme saakka säilyneissä Kuratovin muistiinpanoissa on paljon aukkoja, epäselvyyksiä ja virheitäkin.

Säilynyt murto-osakin Kuratovin tieteellisestä jäämistöstä antaa meille oikeuden sanoa, että hän on ollut perillä tärkeimmistä komin kieltä koskevista tutkimuksista, tietoinen A. Flerovin¹⁷, H. C. Gabelentzin¹⁸, M. A. Castrénin¹⁹, P. I. Savvaitovin²⁰ ja F. J. Wiedemannin²¹ komin kieliopista ja perehtynyt myös A. Sjögrenin artikkeliin "Komin kieliopillisesta rakenteesta verrattuna suomen kieleen"²².

Kuratov oli tietoinen altailaisesta teoriasta, jolla suomalais-ugrilaisten kansojen, myös komien, alkuperää

tuohon aikaan selitettiin. 1800-luvun suomalais-ugrilais-ten kielten tutkijat (Castrén ym.) olivat sitä mieltä, että suomalais-ugrilais-ten (uralilaisten) samoin kuin turkkilaistenkin kielten kehto oli ollut Keski-Aasiassa, Sajan-
vuorilla, sekä Altain länsipuolella Ob-, Irtyš- ja Jenisei-
jokien alkulähteillä. Hyväksyen kokonaan tämän hypoteesin Kuratov oli osittain laajentanutkin sitä. Komin kansan ja komin kielen kotimaana hän piti milloin Keski-Aasiaa, milloin Altaita. Vertailkaa hänen toteamuksiaan: "Syrjäänien kielioppi on ensi kädessä aasialainen" (s. 66), "... suomalais-ten ja syryäänien patriarkat ovat tulleet Keski-Aasiasta" (s. 30), "tämän kielen [so. komin — A. T.] hyvin oppinut näkee sen olevan samaa sukua luoteis-Aasian kielten kanssa" (s. 72), "... suomalaiset sekä myös syryäänit tulivat nykyisille asuinsijoilleen Altailta" (s. 123) jne.

Altailaisteorian mukaan suomalais-ugrilais-ten ja samojedikansojen alkukoti oli lähellä Kiinan rajaa. Altain ja Kiinan maantieteellisestä läheisyydestä Kuratov päätteli, että komin ja kiinan kieli ovat lähellä toisiaan. "Syrjäänin kielen kolme ominaisuutta lähentävät sitä suuresti niin sanottuihin yksitavuisiin kieliin (kuten kiina, korea ym.)" (s. 68); "Mutta henkilökohtaisen mielipiteemme mukaan syryäänin kielioppi on vielä lähempänä kiinan kielioppia; molemmista kielistä puuttuvat ankarastikin arvioiden substantiivien ja verbien taivutus, kieliopillinen suku... Tämän perusteella syryäänien ja suomalais-ten aikaisempi asuinpaikka olisi pitänyt siirtää kauemmaksi Altaista, idemmäksi..." (s. 123—124).

Jos kiinan kielestä puuttuvatkin sijamuodot ja sukkukategoria eikä verbeillä ole persoonatapa- eikä tempustaivutusta, täysin samaa ei voi sanoa komin kielestä. Joukko sijamuotoja ja kehittynyt taivutusjärjestelmä ovat ominaisia komille kuten kaikille suomalais-ugrilaisille

kielille. Kuratov kiisti myös sijamuotojen olemassaolon komin kielessä nimittäen sijapäätteitä "postpositioiksi", vaikka tämän termin merkitys hänellä oli paljon laajempi. Hän väittää: "Jos olisimme kirjoittaneet syrjäänin kieliopin, olisimme siinä tulleet toimeen ilman sijamuotoja" (s. 40), koska "sijamuotoja syrjäänin kielessä ei ole lainkaan nimen omaan sellaisina, kuin Savvaitov kuvittelee, siis sanojen tiettyinä päätteinä" (s. 55). "Siis, syrjäänin nomineilla ja pronomineilla ei ole sijamuotoja eikä lukua päätteissään" (s. 78). "Syrjäänin kieliopin" katkelmissaan Kuratov ei tarkastele sijamuotoja lainkaan.

Miksi siis Kuratov näin rohkeasti rinnasti kaksi tylogisesti erilaista kieltä, komin ja kiinan? Mitkä olivat syyt tähän? Ensinnäkin syinä olivat, kuten jo tiedämme, kielten maantieteellinen läheisyys ja Kiinan kulttuurin vanhuus. Kuratovin mielestä kehittynyt kiinan muinais-kieli ei aikoinaan voinut olla vaikuttamatta pienen naapurikansan, komien, kieleen. Toiseksi: Kuratov ei hallinnut ensinkään kiinan kieltä, jolla tietävästi ei ole mitään yhteistä komin kanssa, ei morfologiselta rakenteeltaan eikä sanastoltaan. Se pieni määrä paralleeleja kiinan kielestä, joka "Aineistossa permiläisten kielten selittävään sanakirjaan" esitetään, on sattumanvaraista ja väärää. Niinpä, pohtiessaan sanan rakennetta komissa Kuratov päätyy seuraavaan: "Sanotaan, että tällainen on myös kiinan kieli" (s. 55). Ja hän jatkaa: "En voi väitellä tästä, sillä kiinan kieltä en osaa."

I. A. Kuratovin sanakirjatöistä käsittelemme tässä "Aineistoa permiläisten kielten selittävään sanakirjaan". 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa oli julkaistu kaksikielisiä sanakirjoja muutamista suomalais-ugrilaisista kielistä, samoin vertailevia sanakirjoja, joihin sisältyi aineistoa kaikista suomalais-ugrilaisista ja samojedikielis-

tä.²³ Emme tiedä, oliko Kuratov tutkinut näitä sanakirjoja. Ainakin P. Savvaitovin "Syrjääniläis-venäläinen ja venäläis-syrjääniläinen sanakirja" oli hänelle tuttu²⁴. Näin rajallinen sanakirja-aineisto ei antanut mahdollisuuksia permiläisten kielten selittävän sanakirjan koostamiseen. Voidakseen laatia tulkintoja ja sanojen selityksiä sisältävän sanakirjan hän olisi tarvinnut leksikaalista aineistoa ei ainoastaan kaikista permiläisistä kielistä vaan myös niiden murteista, ainakin päämurteista. Tuolloin oli olemassa vain yksi syrjäänin sanakirja, edellä mainittu P. Savvaitovin laatima, joka käsitti 15 000 sanaa.

Vuonna 1869 ilmestyi komipermjakin kielestä N. Rogovin "Permjakkilais-venäläinen ja venäläis-permjakkilainen sanakirja", joka sisälsi noin 13 000 sanaa.²⁵ Ilmeisesti Kuratov ei tätä sanakirjaa tuntenut, sillä vuodesta 1867 lähtien hän oli ollut työpaikallaan Keski-Aasiassa. Kuratovin sanakirjan katkelmiin sisältyy vain kolme esimerkkiä komipermjakista, mikä osaltaan vahvistaa olettamustamme.

Udmurtista ei ollut julkaistu yhtään sanakirjaa, ja Kuratovin käsikirjoitukseen sisältyykin vain viisi esimerkkiä udmurtista. Permiläisten kielten murteita ei ollut tutkittu yhtään. Kuratov ei tietenkään voinut suorittaa tutkimusmatkoja permiläisten kansojen pariin.

Näin ollen permiläisten kielten selittävän sanakirjan kokoaminen olosuhteissa, joissa komin ja udmurtin kirjakieliäkään ei ollut olemassa, tuntuu utopialta. Ei ole satumaa, että 400 sanaa ja ilmausta on jäänyt vaille tulkintaa ja etymologiointia.

Sanakirjan aineistosta selviää, että sanakirja on pikemminkin etymologinen kuin selittävä sanakirja. Tekijä pyrkii selvittämään sanojen alkuperää: komin sanoille (ei tosin kaikille) etsitään rinnastuksia eri suomalais-ugri-

laisista sukukielistä ja muistakin kielistä.

Tämäntyyppistä sanakirjaa ei tuolloin olisi voitu laatia, sillä suomalais-ugrilaisten kielten sekä varsinaiset etymologiset että historialliset sanakirjat alkoivat ilmestyä vasta vuosista 1873—1874 lähtien ulkomailla, Unkarissa ja Saksassa, siis vasta juuri ennen Kuratovin kuolemaa.²⁶ Noina vuosina suomalais-ugrilaisella kielitieteellä ei muutenkaan ollut riittävästi kunnon aineistoa eikä teoreettista perustaa oikeiden rinnastusten ja tulkintojen tekoon.

Jos tutkimme lähemmin sanakirjan katkelmia, voimme vakuuttua siitä, miten sattumanvaraista sen aineisto on. Koko sanakirjasta löytyy ainoastaan 3—5 paralleelia läheisistä komipermjakin ja udmurtin kielistä. Myös komin sanojen etymologointi on vilpittömän harastelijamaista. Esimerkiksi чӧдлӧч 'juolukka' johdetaan sanoista сьӧд-лӧз 'musta-sininen', sanan ошкыны 'kehua' merkityksen selitetään johtuvan merkityksestä 'tehdä karhu' ('karhu' on komiksi ош), юкмӧс 'kaivo' olisi sananmukaisesti 'juo lehmä', гусясьны 'varastaa' palautuisi merkitykseen 'vetää kuopasta', пул 'puolukka' tarkoittaisi пу ул 'puun alla' jne.

Vähän enemmän on unkarilaisia paralleelleja. Ne ovat parhaita, ja muutamat niistä jopa vastaavat komin etymologisen tutkimuksen nykytasoa, esim. лол 'sielu' — vrt. unk. *lélek*, зарни 'kulta' — unk. *arany*, тӧл 'talvi' — unk. *tél*, тӧдны 'tietää' — unk. *tudni*, эзысь 'hopea' — unk. *ezüst*.

Komin kielen altailaisen alkuperän aktiivisena puolustajana Kuratov luonnollisestikin etsi komin sanojen juuria Altain seudun kielistä. Hän esittää yhdeksän paralleelia kiinan kielestä ja yli 20 esimerkkiä erilaisista altailaisista kielistä, mm. kuusi rinnastusta turkkilaiskie-

liin. Kaikki ne on poimittu ulkoisen äänneasun perusteella, eikä niillä ole etymologisia yhteyksiä komin sanoihin.

Voidaan siis todeta, että permiläisten kielten sanakirjan kokoaminen ei tuohon aikaan ollut realistista. Nykyään kaikkien permiläisten kielten sanakirjoja voidaan laatia, mutta ei yhden ihmisen toimesta vaan koulutettujen permiläisten tutkijatyöryhmien työllä.

Kuratovin aikaan ei yhtenäistä komin kirjakieltä ollut olemassa. Sekä Kuratov että hänen aikalaisensa kirjoittivat omalla äidinmurteellaan. Kirjoitustapa perustui kyrilliseen kirjaimistoon, jonka yhteydessä käytettiin muutamia latinalaisia kirjaimia kuten *i* ja *j*. Liudennus merkittiin latinalaisella *j*-kirjaimella.

Yhtenäistä ortografiaa ei ollut kehitetty. Ilmeisesti saksan kielen vaikutuksesta Kuratov kirjoitti substantiivit isolla alkukirjaimella. Sijamuotojen päätteet, possessiivisuffiksit, verbien taivutussuffiksit ja liitepartikkelit hän kirjoitti erilleen, toisinaan yhdysmerkkiä käyttäen. Oikeinkirjoituksessa siis vallitsi täydellinen epäyhtenäisyys. Vuoden 1939 kaksiniteisessä Kuratov-laitoksessa sekä myöhemmissäkin julkaisuissa kaikki Keski-Sysolan murteella kirjoitetut runot on käännetty komin kirjakielelle ja kaikissa niissä käytetään nykyistä oikeinkirjoitusta.

Vielä lyhyesti siitä, kuinka Kuratovia nykyään Kominmaalla juhliitaan.

Vuoden 1940 tammikuussa Syktyvkarissa vietettiin laajalti Kuratovin syntymän 100-vuotisjuhlaa. Samaan aikaan hänen kotikylänsä Kebra sai uuden nimen Kuratovo ja yksi Syktyvkarin kaupungin pääkaduista nimettiin hänen mukaansa. Perustettiin myös hänen nimeään kantava jokavuotinen Komin tasavallan valtionpalkinto parhaimmalle kaunokirjalliselle teokselle. Ensimmäiseksi palkinnonsaajaksi tuli Ivan Kuratovin veljenpojan tyttä-

renpoika Gennadi Fjodorov, Kuratovista kertovan romaanin "Elosalama" (Востым) tekijä.

Vuoden 1964 heinäkuussa Komin tasavallan kulttuuripiireissä vietettiin Kuratovin syntymän 125-vuotispäivää. Ottaen huomioon sen yhä kasvavan kiinnostuksen, jota komien ensimmäistä runoilijaa ja hänen toimintaansa kohtaan tunnettiin, päätettiin professori V. I. Lytkinin aloitteesta käynnistää jokavuotinen Kuratov-luentosarja, tapahtumapaikkana Syktyvkarin kaupunki. Vuodesta 1973 tämän tapahtuman aineistoa on julkaistu erillisinä kokoelmina. Kuratov-luentosarjoja on pidetty kaikkiaan 18 ja esitelmiä on julkaistu 5 nidettä.²⁷

Huhtikuussa 1965 Komin tasavallan ministerineuvosto päätti Ivan Kuratovin kirjallisen muistomuseon perustamisesta. Museo avattiin kuitenkin virallisesti vasta heinäkuussa 1969, paikalla, jossa sijainneessa puutalossa opettaja Ivan Kuratov oli 1860-luvulla ollut vuokralaisena. Museossa on runoilijan kirjoja ja omakätisiä kirjoitusnäytteitä, hänen sukulaistensa henkilökohtaisia esineitä sekä Ivan Kuratovia käsittelevää kirjallisuutta. Vähitellen museoon alkoi saapua myös edesmenneiden komilaisten kirjailijoiden jäämistöä, käsikirjoituksia ja henkilökohtaisia esineitä. Sitä ruvettiin laajentamaan, ja nyt se on nimeltään I. A. Kuratoville nimetty komilaisen kirjallisuuden museo.

Tätä nykyä tiedemiehet etsivät edelleen aktiivisesti Kuratovin käsikirjoitusjäämistöä. Alma-Atan ja Taškentin arkistoista on löydetty uutta elämäkerrallista aineistoa ja tietoja hänen toiminnastaan oikeuslaitoksessa hänen Keski-Aasian palvelusvuosinaan. Viime vuosien aikana ei kuitenkaan ole löydetty yhtään uutta runoteosta, ne ovat kadonneet kokonaan.

Vuonna 1977 paljastettiin Syktyvkarin keskusaukiol-

la musiikkiteatterin edessä (nykyään aukio kantaa Kuratovin nimeä) komien ensimmäisen runoilijan muistopatsas.

Toukokuussa 1978 pidettiin Kuratoville omistettu runojuhla ensi kertaa hänen kotiseudullaan Kuratovon kylässä. Vuonna 1979, Kuratovin syntymän 140-vuotisjuhlassa, Kuratovoon pystytettiin runoilijan pronssinen rintakuva, ja vuonna 1985 avattiin 1800-luvun talonpoikaishirttiä kuvaava museo, jonka aiheena on ollut Kuratovin tunnettu runo "Zaharin vieraita" (Закар ордын).

Ivan Kuratov ei odottanut eikä aavistanut, että hänen kuolemansa jälkeen hänen nimensä olisi niin tunnettu sekä kotimaassa että sen ulkopuolella. Mutta ehdottomasti hän olisi sitä toivonut, muuten hän ei olisi runoja kirjoittanutkaan.

Kuratov on traagisen kohtalon runoilija. Hän kuuluu samaan eturiviin kuin verisukulaisensa suomalainen Aleksis Kivi, virolainen Kristjan Jaak Peterson ja unkarilainen Sándor Petőfi. He kaikki elivät raskaan elämän, kuolivat nuorina, mutta heidän nimensä jäivät ainiaaksi koko kansan historiaan.

LÄHTEET

1. Вологодские губернские ведомости, N:o 2, 3. 1866.
2. Matkamuistiinpanoja. Yrjö ja Julie Wichmannin kirjoituksia ja päiväkirjamerkintöjä tutkimusmatkoilta 1891—1906. Toimittanut Irene Wichmann. Helsinki 1987, s. 35—55 (MSFOu 195).
3. Y. Wichmann: Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901—1902. — Journal de la Société

- Finno-Ougrienne XXI/ 3, 1903, s. 1—47.
4. Y. Wichmann, Syrjäänin kieltä. Helsingfors 1903.
 5. И. В. (= В. И. Лыткин): Вунёдём коми гижысьяс. — Югд туй 26.8. 1923.
 6. А. С. Сидоров: Тöдлытöм коми гижысь И. А. Куратов. — Парма ёль, N:o 1—2, 1923, s. 18—20.
 7. И. А. Куратов: Художественнöй произведенияс. Первый том. Сыктывкар 1939; Лингвистические работы. 2-й том. Сыктывкар 1939.
 8. Y. W. Syrjäänin kieli ja kirjallisuus. — Tietosanakirja 9. Helsinki 1917, s. 778—784; (Y. W.) T. E. V. Syrjäänin kieli ja syrjääninkielen kirjallisuus. — Iso tietosanakirja 13, Helsinki 1937, s. 171.
 9. O. Manninen: Syrjääniläisiä kansanrunoja. — Kalevalaseuran vuosikirja 3, Helsinki 1923.
 10. T. E. Uotila: Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. Helsinki 1939, s. 32—34.
 11. Käenkukuntayöt. Komien lyriikkaa. Toimittanut ja suomentanut Raija Bartens. Pieksämäki 1984.
 12. R. Bartens: Zur Sprache der Übersetzung des Lukas-Evangeliums von I. A. Kuratov. — Finnisch-ugrische Forschungen, Bd. XLVI, Heft 1—3. Helsinki 1984, s. 35—52.
 13. P. Domokos: Itäisten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta. Porvoo 1983, s. 82—85 (Tietolipas 91).
 14. J. Igushev, V. Djomin: Komin kirjakielen ja kirjallisuuden synty. — Snellman-Instituutin tiedote 1/89, Kuopio 1989, s. 3—8.
 15. V. I. Lytkin: Geschichte von F. v. Schiller, J. W. v. Goethe und H. Heine in syrjänischer Sprache. — Finnisch-ugrische Mitteilungen. Heft 3, Hamburg 1979, s. 1—12; А. Е. Ванеев, Н. В. Булих: Античность и творчество И. А. Куратова. Сыктывкар 1986.
 16. И. А. Куратов. Лингвистические работы. 2-й том. Сыктывкар 1939.
 17. А. Флеров: Зырянская грамматика. СПб., 1813.

18. H. C. Gabelentz: *Grundzüge der syrjänischen Grammatik*. Altenburg 1841.
19. M. A. Castrén: *Elementa grammatices Syrjaenae*. Helsingforsiae 1844.
20. П. Савваитов: *Грамматика зырянского языка*. СПб., 1850.
21. F. J. Wiedemann: *Versuch einer Grammatik der syrjänischen Sprache*. Reval 1847.
22. A. J. Sjögren: *Über den grammatischen Bau der syrjänischen Sprache mit Rücksicht auf die Finnische*. — *Mémoires de l'Académie Imperiale des Sciences de St.-Pétersbourg*: 6. Série: Sciences politiques, histoire et philologie. St.-Pétersbourg 1832, s. 149—169.
23. Сравнительный словарь всех языков и наречий под редакцией П. Палласа. Т. I—II, СПб. 1787 — 1789; Сравнительный словарь всех языков и наречий по азбучному порядку под редакцией Ф. И. Янковича-де-Мириево. Т. I—IV. СПб., 1790 — 1791.
24. П. Савваитов: *Зырянско-русский и русско-зырянский словарь*. СПб., 1850.
25. Н. Рогов: *Пермяцко-русский и русско-пермяцкий словарь*. СПб., 1869.
26. J. Budenz: *Magyar-ugor összehasonlító szótár*. Budapest 1873—1881; O. Donner: *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen*. Bd. I—II. Leipzig, 1874—1888.
27. Куратовские чтения. Сыктывкар, I — 1973, II — 1976, III — 1979, IV — 1986, V — 1989.

